

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

تحلیل محتوای کتاب عربی پایه هفتم بر اساس بومی‌سازی متون درسی

خدیدجه بوریان^۱

^۱دانشجوی کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات عرب، مرکز بوشهر

آموزش و پرورش استان خوزستان، شهرستان باوی، دبیر

r.boorian1204@gmail.com

۰۹۱۶۸۷۹۷۵۵۴

چکیده

پژوهش حاضر با هدف «تحلیل محتوای کتاب عربی پایه هفتم بر اساس بومی‌سازی متون درسی» صورت گرفته است. پژوهش حاضر، با روش تحلیل محتوا با استفاده از داده‌های کمی و کیفی به صورت توصیفی، با هدف بررسی چالش‌های بومی‌سازی کتاب عربی پایه هفتم، صورت پذیرفته است. جامعه آماری این پژوهش، در بخش کیفی کتاب عربی پایه هفتم و در بخش کمی ۱۴ نفر از معلمان عربی دوره متوسطه اول می‌باشند. یافته‌های پژوهش در بخش کیفی با پرسشنامه‌ای محقق ساخته که به تایید چندین تن از اساتید رسید، در قالب مصاحبه‌ای ساختاریافته، به صورت کدگذاری باز، محوری و انتخابی جمع‌آوری گردید و همچنین یافته‌های پژوهش در بخش کمی با نرم‌افزار آماری SPSS ورژن ۲۵ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج پژوهش حاکی از آن می‌باشد که، عمده‌ترین چالش‌های بومی‌سازی کتاب عربی پایه هفتم به ترتیب عبارتند از: عدم توجه به هویت چندفرهنگی و ارزش استان‌های مختلف کشور ۲۲٪، حجم کاری زیاد معلمان و عدم آموزش ضمن خدمت به آنان ۱۷٪، ترجمه صرف و عدم توجه به فرهنگ کشورهای مبدا زبان عربی ۱۷٪، عدم توجه به عدالت آموزشی ۱۳٪، عدم توجه به متخصصان برنامه درسی ۹٪ و ضعف معلمان در اجرای روش تدریس بومی شده ۹٪، عدم استفاده از تجارب سایر کشورها در آموزش زبان عربی ۹٪. همچنین دیگر نقطه ضعف این کتاب، عدم توجه به فرهنگ و هویت کشورهای است که به عربی صحبت می‌کند و کتاب نتوانسته است درک درستی را از فرهنگ و پیشینه و هویت زبان عربی و مردمان عرب‌زبان نشان بدهد. لذا نتایج این پژوهش می‌تواند به عنوان نقشه راهی برای صاحب‌نظران، برنامه‌ریزان و مؤلفان کتب درسی به حساب آید.

واژگان کلیدی: عربی، کتاب، تحلیل محتوا، بومی‌سازی، معلمان

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

۱- مقدمه

بومی‌سازی فرآیندی است که طی آن یک محصول برای کار در یک محیط خاص آماده می‌شود. این فرآیند شامل مراحل متفاوتی است و در آن باید موارد بسیاری را در نظر داشت. در طی چند مطلب به چگونگی این کار خواهیم پرداخت و در این مطلب صرفاً به معرفی مواردی که باید در نظر داشت خواهیم پرداخت. بومی‌سازی محصول الزاماً به این معنی نیست که یک محصول خارجی را طوری تغییر دهیم که از آن در داخل کشور استفاده کرد. بومی‌سازی صرفاً تغییر نوشته‌های یک محصول نیست که با ترجمه آن، برنامه بومی شده باشد. در واقع ما زمانی یک برنامه را بومی می‌کنیم که بخواهیم در کشورها یا بوم‌های مختلف از آن استفاده کنیم. حال زمانی که صحبت از بومی‌سازی در نظام آموزش و پرورش می‌شود، باید در کنار بومی‌ساختن محتوا به تربیت نسل آینده نیز توجه نمود. تربیت فرآیندی مستمر و گام به گام می‌باشد که، کمال و سعادت انسان از والاترین اهداف آن بشمار می‌روند. مفهوم تربیت بی‌پایان است و افاق‌های بی‌کرانی دارد، و تمامی شئون و ساحت‌های حیات انسانی را در بر می‌گیرد. تمامی صاحب‌نظران حوزه تعلیم و تربیت، چه دارای نگاه دینی و چه با نگاه غیردینی، تربیت را مورد امتناع قرار داده‌اند. از منظر شهید مطهری، تربیت عبارت است از پرورش دادن؛ یعنی استعدادهای درونی‌ای را که بالقوه در یک شیء موجود است، به فعلیت درآوردن و ایجاد تعادل و هماهنگی میان آن‌ها تا از این راه مترقی به حدّ اعلای کمال (خود) برسد. (مطهری، ۱۳۸۳: ۴۳) غزالی تربیت را، شریف‌ترین کار آدمی پس از پیامبری، می‌داند (غزالی، احیاء العلوم، ج ۱، ۱۳۵۸: ۳۵). همچنین کانت بزرگ‌ترین و دشوارترین مسئله آدمی را تربیت خوانده‌است (کانت، به نقل از شکوهی، ۱۳۶۷). افلاطون که از بزرگترین فلاسفه به حساب می‌آید، معتقد بود که چیزی عالی‌تر و مقدس‌تر از تربیت وجود ندارد (کاظم زاده ایرانشهر، ۱۳۵۷: ۱). و بیضاوی، تربیت را «به کمال رساندن و ارزنده ساختن اندک اندک هر چیز» دانسته است (بیضاوی، ۱۴۰۸: ق ۱۰). مفهوم تربیت از اصلی‌ترین مفاهیم موجود در سند تحول بنیادین می‌باشد: «تربیت فرآیندی تعالی جویانه، تعاملی، تدریجی، یکپارچه و مبتنی بر نظام معیار اسلامی که به منظور هدایت افراد جامعه به سوی آمادگی برای تحقق آگاهانه و اختیاری مراتب حیات طیبه در همه ابعاد، زمینه‌های مناسب تکوین و تعالی پیوسته هویت ایشان را در راستای شکل‌گیری و پیشرفت جامع صالح اسلامی فراهم می‌آورد» (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰: ۱۰). تربیت دارای ابعاد مختلفی می‌باشد، نظر به این که نهادینه کردن ارزش‌های اسلامی، اجتماعی، سیاسی، حقوقی و به طور کلی بومی‌سازی در دانش‌آموزان یکی از اهداف مهمی است که در سند تحول بنیادین به آن توجه شایانی شده است، و همچنین با توجه به شکل‌گیری جامعه‌پذیری و تشکیل هویت اجتماعی افراد، در دوره نوجوانی، در این پژوهش، واکاوی چالش‌های بومی‌سازی در کتب درسی عربی مد نظر است. چرا که کتاب‌های درسی در کشور ما، یکی از مهم‌ترین منابع انتقال تربیت بشمار می‌روند. یکی از مقوله‌های تربیت شهروندی مدنی، تربیت سیاسی است که هدف آن آماده کردن دانش‌آموزان برای مشارکت سیاسی، و انتقال ارزشها، نگرشها و رفتارهای سیاسی به نسل نو است (مرزوقی، ۱۳۸۴: ۹۳). در این میان کتاب‌های درسی عربی به جهت آشنایی دانش‌آموزان با متون قرآنی و دینی و همچنین تربیت شهروندانی صالح و باتقوا، سهم مهمی در این زمینه دارند. و به این جهت که کتاب عربی پایه هفتم مشترک در میان تمامی دانش‌آموزان است، این کتاب در میان مجموعه کتب عربی انتخاب شده‌است. فهم بوم‌شناختی به پرورش جنبه‌هایی از شخصیت انسان اشاره دارد که به زندگی و تعامل فرد در میان جامعه مربوط بوده و زمینه فهم بیشتر محیط پیرامون را فراهم می‌سازد. آشنایی دانش‌آموز با بوم‌شناختی کشور خود، باعث کسب مهارت‌های ضروری در رابطه با زندگی اجتماعی و نحوه انجام مسئولیت‌های اجتماعی می‌شود (حاجی ده آبادی، ۱۳۷۷: ۱۱۵). لذا نتایج این پژوهش می‌تواند به عنوان نقشه راهی برای صاحب‌نظران، برنامه‌ریزان و مؤلفان کتب درسی به حساب آید.

بنابراین سؤال اصلی پژوهش حاضر، این می‌باشد که، چالش‌های بومی‌سازی کتاب عربی پایه هفتم کدام‌اند؟

در ادامه جهت نیل به اهداف پژوهش، به بررسی سؤال‌های زیر خواهیم پرداخت:

ابعاد هویت ملی در محتوای کتاب درسی پایه هفتم کدام‌اند؟

چه میزان از حجم کتاب عربی پایه هفتم به بومی‌سازی محتوا پرداخته شده است؟

بومی‌سازی کتاب عربی پایه هفتم، بیشتر در کدام بُعد از ابعاد هویت ملی دیده می‌شود؟

در کتاب عربی، چه مقدار به هویت زبان مبداء و فرهنگ آن‌ها توجه شده است؟

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

۲- روش پژوهش

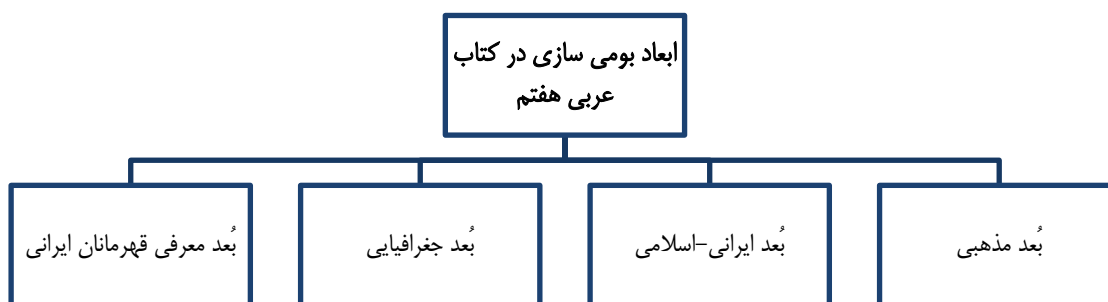
در این تحقیق از روش تحلیل محتوا استفاده شده است که با استفاده از داده‌های کمی و کیفی به بررسی و تحلیل محتوای بومی‌سازی و چالش‌هاش آن در کتاب عربی پایه هفتم پرداخته‌ایم. یافته‌های پژوهش حاضر در دو بخش کمی و کیفی جمع‌آوری شده‌اند؛ جامعه‌ی آماری این پژوهش، در بخش کمی کتاب عربی پایه هفتم می‌باشد که از بین کتب عربی دوره اول متوسطه به عنوان نمونه انتخاب گردید. در این روش ابتدا کل کتاب به صورت کمی و سپس مؤلفه‌های بومی‌سازی آن به صورت کمی مورد تحلیل قرار گرفته است. بدین منظور همه جملات، تصاویر و تمرین‌های درس مذکور را با استفاده از معیارهای سازماندهی محتوا، ابعاد درونی و بیرون کتاب درسی و ابعاد ساختاری و محتوایی، با استناد بر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و برنامه درسی ملی عربی تحلیل نموده و داده‌ها را در قالب چارت، نمودار و جدول ارائه شده است. همچنین یافته‌های پژوهش در بخش کمی با نرم‌افزار آماری SPSS ورژن ۲۵ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در بخش کیفی نیز، از ۱۲ دبیر عربی شاغل در دوره متوسطه اول مصاحبه‌ای ساختار یافته در خصوص چالش‌ها و تهدیدهای بومی‌سازی این کتاب، صورت پذیرفت. روش تحلیل آن، تحلیل محتوای مضمونی انتخاب شد. بدین طریق متن مصاحبه‌ها که پس از اخذ رضایت ضبط شده بودند؛ پیاده‌سازی، تحلیل و در مضامین کلی طبقه‌بندی شدند. در این روش از سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده گردید؛ که در طی این پژوهش، در بخش کیفی، عمده‌ترین چالش‌های بومی‌سازی کتاب عربی پایه هفتم، از دیدگاه معلمان عربی بررسی شد. همزمان با جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل آن‌ها نیز صورت گرفت؛ پس از بازخوانی چندین باره هر مصاحبه، متون مربوط به درک هر فرد از آسیب‌ها و چالش‌ها در یک متن قرار داده شد تا واحد تحلیل تشکیل شود. سپس، واحدهای معنی‌دار متن کلی مشخص و از روی آن‌ها واحدهای معنی‌دار خلاصه شده استخراج گردید و در نهایت کدهای تحلیلی از آن‌ها بدست آمد. کدهای بدست آمده به دقت مطالعه و بر پایه تشابهات مفهومی، طبقه‌های کلی درون مایه‌ها استخراج گردید.

۳- یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش در بخش کمی

در بخش کمی پژوهش حاضر، تمامی مؤلفه‌های هویت ملی در تمامی بخش‌های کتاب عربی پایه هفتم اعم از تصاویر، حوار و مکالمات، تمارین، متن درس و ... مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

شکل ۱: ابعاد بومی‌سازی در کتاب عربی پایه هفتم

جدول ۱: بررسی هر یک از ابعاد هویت ملی در بومی‌سازی کتاب عربی پایه هفتم

ردیف	ابعاد هویت ملی	مؤلفه‌ی موجود	آماره	کتاب عربی هفتم
۱	بُعد مذهبی	احادیث پیامبران (ص) و امامان معصوم	فراوانی درصد	۴۵ ۷۶%
		آیات قرآنی		
		داستان‌های قرآنی		
۲	بُعد ایرانی-اسلامی	زیارت‌گاه‌های مذهبی ایران	فراوانی درصد	۲ ۳%
		پیاده‌روی اربعین		

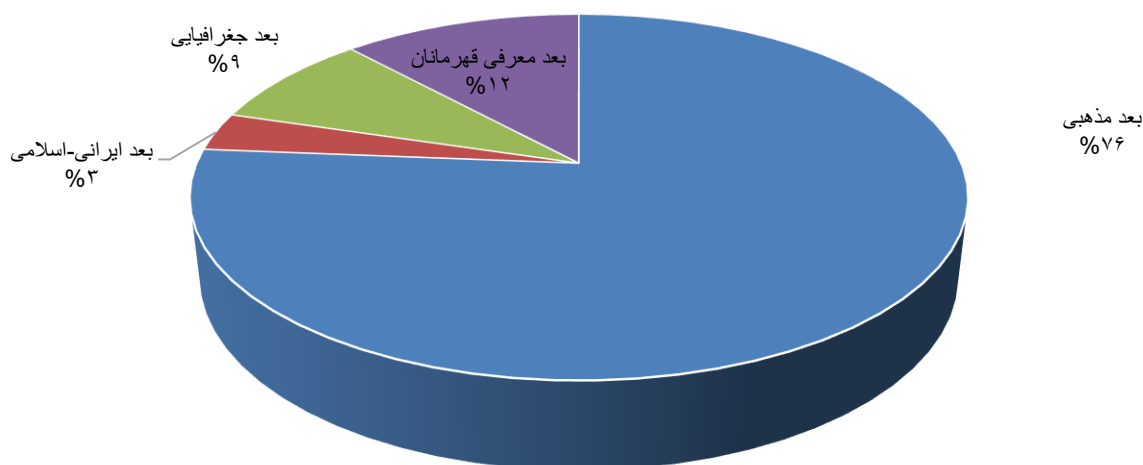

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

۵ ۹٪	فراوانی درصد	حضور زنان در جبهه	بُعد جغرافیایی	۳
		جبهه و جنگ تحمیلی		
		سرو ابرکوه		
		خانه کعبه		
		نماز جماعت و نمازخانه		
۷ ۱۲٪	فراوانی درصد	خواجه نصیرالدین توسی	بُعد معرفی قهرمانان	۴
		نویسنده کتاب دا؛ سیده اعظم حسینی		
		پرفسور موسیوند		
		دکتر آذر اندامی		
		ابوریحان		
		زکریای رازی		
		سعدی		

نمودار ۱: درصد ابعاد هویت ملی در بومی سازی کتاب عربی هفتم

یافته‌های پژوهش در بخش کمی نشان می‌دهد که ابعاد هویت ملی در بومی سازی کتاب عربی پایه هفتم، به ترتیب بیشترین کاربرد عبارتند از: بُعد مذهبی ۷۶٪، بُعد معرفی قهرمانان ۱۲٪، بُعد جغرافیایی ۹٪ و بُعد ایرانی-اسلامی ۳٪ در کتاب عربی پایه هفتم کاربرد داشته است.

یافته‌های پژوهش در بخش کیفی

در بخش کیفی، مصاحبه‌ای ساختاریافته با ۱۲ دبیر عربی شاغل در دوره متوسطه اول صورت پذیرفت. یافته‌های ذیل، حاصل کدگذاری نظر معلمان عربی در خصوص تهدیدها و چالش‌های بومی سازی کتاب عربی پایه هفتم می‌باشند که در جدول شماره ۲ دیده می‌شوند.

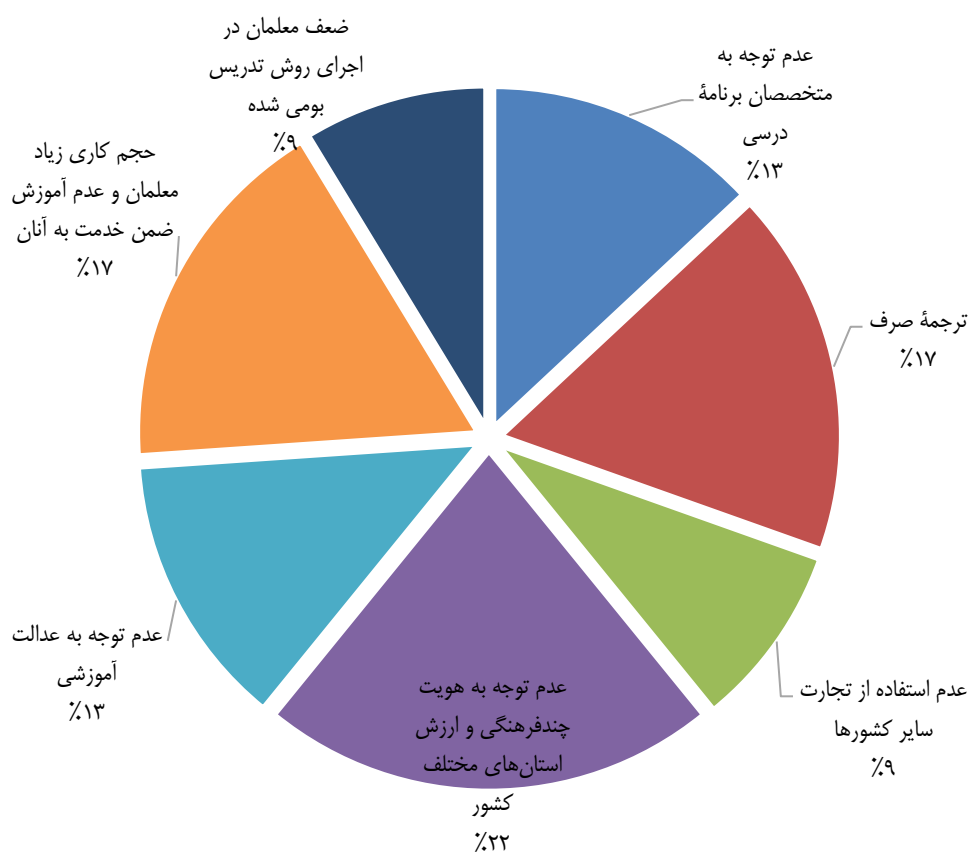
کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

جدول ۲: چالش‌ها و تهدیدات بومی سازی کتب عربی پایه هفتم از دیدگاه دبیران عربی متوسطه اول

ردیف	چالش بومی سازی کتاب عربی پایه هفتم از منظر معلمان	تعداد
۱	عدم توجه به متخصصان برنامه درسی	۳
۲	ترجمه صرف و عدم توجه به فرهنگ کشورهای مبدا زبان عربی	۴
۳	عدم استفاده از تجارب سایر کشورها در آموزش زبان عربی	۲
۴	عدم توجه به هویت چندفرهنگی و ارزش استان‌های مختلف کشور	۵
۵	عدم توجه به عدالت آموزشی	۳
۶	حجم کاری زیاد معلمان و عدم آموزش ضمن خدمت به آنان	۴
۷	ضعف معلمان در اجرای روش تدریس بومی شده	۲

نمودار ۲: درصد فراوانی چالش‌ها و تهدیدات بومی سازی کتب عربی پایه هفتم از دیدگاه دبیران عربی متوسطه اول

ردیف	چالش بومی سازی کتاب عربی پایه هفتم از منظر معلمان	تعداد	فراوانی
۱	عدم توجه به متخصصان برنامه درسی	۳	۱۳٪
۲	ترجمه صرف و عدم توجه به فرهنگ کشورهای مبدا زبان عربی	۴	۱۷٪
۳	عدم استفاده از تجارب سایر کشورها در آموزش زبان عربی	۲	۹٪
۴	عدم توجه به هویت چندفرهنگی و ارزش استان های مختلف کشور	۵	۲۲٪
۵	عدم توجه به عدالت آموزشی	۳	۱۳٪
۶	حجم کاری زیاد معلمان و عدم آموزش ضمن خدمت به آنان	۴	۱۷٪
۷	ضعف معلمان در اجرای روش تدریس بومی شده	۲	۹٪

جدول ۳: بررسی فراوانی چالش ها و تهدیدات بومی سازی کتب عربی پایه هفتم از دیدگاه دبیران عربی متوسطه اول

بررسی های انجام شده بر طبق دیدگاه دبیران عربی متوسطه اول نشان می دهد که، عمده ترین چالش های بومی سازی کتاب عربی پایه هفتم به ترتیب اهمیت عبارتند از: عدم توجه به هویت چندفرهنگی و ارزش استان های مختلف کشور ۲۲٪، حجم کاری زیاد معلمان و عدم آموزش ضمن خدمت به آنان ۱۷٪، ترجمه صرف و عدم توجه به فرهنگ کشورهای مبدا زبان عربی ۱۷٪، عدم توجه به عدالت آموزشی ۱۳٪، عدم توجه به متخصصان برنامه درسی ۹٪ و ضعف معلمان در اجرای روش تدریس بومی شده ۹٪ و عدم استفاده از تجارب سایر کشورها در آموزش زبان عربی. لذا نتایج این پژوهش می تواند به عنوان نقشه راهی برای صاحب نظران، برنامه ریزان و مؤلفان کتب درسی به حساب آید.

۴- بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با دیدگاهی نقادانه به بررسی کتاب عربی پایه هفتم پرداخت. در این دیدگاه به بررسی چالش های بومی سازی کتاب عربی پایه هفتم پرداخته شد. بر طبق سؤالات این پژوهش، به بررسی نتایج خواهیم پرداخت. در پاسخ به سؤال اول پژوهش باید بیان نمود که ابعاد هویت ملی در محتوای کتاب درسی پایه هفتم عبارتند از: بُعد مذهبی، بُعد جغرافیایی، بُعد ایرانی-اسلامی و بُعد قهرمانان ایرانی. در پاسخ به سؤال دوم پژوهش باید بیان نمود که ابعاد هویت ملی در بومی سازی کتاب عربی پایه هفتم، به ترتیب بیشترین کاربرد عبارتند از: بُعد مذهبی ۷۶٪، بُعد معرفی قهرمانان ۱۲٪، بُعد جغرافیایی ۹٪ و بُعد ایرانی-اسلامی ۳٪ در کتاب عربی پایه هفتم کاربرد داشته است. عمده ترین چالش های بومی سازی کتاب عربی پایه هفتم به ترتیب اهمیت عبارتند از: عدم توجه به هویت چندفرهنگی و ارزش استان های مختلف کشور ۲۲٪، حجم کاری زیاد معلمان و عدم آموزش ضمن خدمت به آنان ۱۷٪، ترجمه صرف و عدم توجه به فرهنگ کشورهای مبدا ۱۷٪، عدم توجه به عدالت آموزشی ۱۳٪، عدم توجه به متخصصان برنامه درسی ۹٪ و ضعف معلمان در اجرای روش تدریس بومی شده ۹٪ و عدم استفاده از تجارب سایر کشورها در آموزش زبان عربی ۹٪. در پاسخ به سوال چهارم نیز باید گفت، که به باور معلمان و دبیران درس عربی، کتاب علی رغم تلاش برای بومی سازی کتاب زبان عربی، نتوانسته است فرهنگ کشورهای مبدا آموزش دهنده را نیز در کتاب بازنمایی نماید و تنها به بعد مذهبی آن با تکیه بر آیات و قصص قرآنی و بعد ملی آن پرداخته است و از مکالمات فصیح عربی، فرهنگ زبان عربی و دیگر هنجارها و ارزش های مهم زبان عربی غافل شده است. همچنین در تالیف کتاب، به تجارب دیگر کشورها در آموزش زبان عربی بی توجهی شده است عدم توجه به این مورد باعث شده است تا در راستای بومی سازی بسیاری از ارزش های درونی زبان عربی به فراموشی سپرده شد و در این زمینه دانشی به دانش آموزان فراگیرنده متون عربی ارائه نشود.

کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرایندهای تعلیم و تربیت

National Conference on Applied Studies in Education Processes

منابع

- بیضاوی، عمر بن محمد؛ انوار التنزیل و اسرار التأویل، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۸ ق.
- جلائی، مریم؛ ایراندوست، فاطمه؛ زارعی تجربه، عباس (۲۰۲۱)، تحلیل محتوای کتاب‌های عربی دوره اول متوسطه از منظر جهت‌گیری جنسیتی بر اساس تکنیک‌های آنتروپی‌شانون و تاپسیس، نشریه الجمعیه ایرانیه للغه و آدابها فصلیه علمیه محکمه الربیع ۲۰۲۱، صص ۸۹ - ۱۱۴
- حاجی ده آبادی، محمدعلی (۱۳۷۷). درآمدی بر نظام تربیتی. قم: دفتر تحقیق و تدوین متون درسی مرکز جهانی علوم اسلامی
- حکیم زاده، رضوان؛ متقی زاده، عیسی؛ سلطانی نژاد، نجمه (۱۳۹۴). بررسی میزان کارآمدی آموزش زبان عربی عمومی در مقطع متوسطه، از نظر دبیران و دانش‌آموزان شهر کرمان، جستارهای زبان خرداد و تیر ۱۳۹۴، شماره ۲۳، صص ۱۰۶ - ۷۷.
- زمانی، محسن؛ زارع، ساجد (۲۰۲۰)، الهویه ایرانیه فی کتب العربیه المدرسیه بین التشریح و التطبیق (کتب العربیه للثانویه الاولی نمودجا)، نشریه الجمعیه ایرانیه للغه و آدابها فصلیه علمیه محکمه الصیف ۲۰۲۰، صص ۹۶ - ۷۳.
- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰)، مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی
- غزالی، ابوحامد محمد؛ احیاءالعلوم، مصر، مکتبه مصطفی البابی الحلبی، ۱۳۵۸ ق.
- کاظم زاده ایرانشهر، حسین؛ اصول اساسی فن تربیت، تهران، اقبال، ۱۳۵۷ ش.
- کانت، آمانویل؛ تعلیم و تربیت، ترجمه: غلامحسین شکوهی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۷ ش.
- کتاب عربی (۱۴۰۰)، متوسطه اول، پایه هفتم، سازمان نشر کتب درسی
- مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی جمهوری اسلامی ایران، آذر ۱۳۹۰ دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- مرزوقی، رحمت الله. (۱۳۸۴). « تربیت مدنی از دیدگاه اسلام: رویکردی به پرورش سیاسی»، فصلنامه تربیت اسلامی. سال اول، شماره ۱، صص ۹۳_۱۰۷
- مطهری، مرتضی؛ تعلیم و تربیت در اسلام، چاپ چهل و یکم، تهران، صدرا، ۱۳۸۳ ش
- وزارت آموزش و پرورش. (۱۴۰۰). سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی، عربی، زبان قرآن (۲)، پایه یازدهم دوره متوسطه دوم